

Hrvatsko-češki književni i kulturni odnosi

Katica IVANKOVIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad.

Prihvaćen za tisak 4. 12. 2020.

Predodžba o Česima u suvremenoj hrvatskoj kulturi od književnosti do stereotipa i natrag

U hrvatskoj kulturi Česi su prilično prepoznatljivi kao narod, postoji o njima niz stereotipa, a poznate su i neke činjenice o njihovoj povijesti i kulturi. To je neuobičajena pojava s obzirom na to da ne žive u susjednoj zemlji o čijim stanovnicima u pravilu postoji više predodžbi i spoznaja, a nisu ni velik narod, o kakvima se većinom više zna. Do stanovite mjere to se može obrazložiti činjenicom da su Česi i Hrvati dosta dugo živjeli u istoj državi, Habsburškoj Monarhiji, no s druge strane u istoj državi i u susjedstvu živjeli su i Mađari s kojima smo imali i jače političke spone, a o njima znatno manje znamo u Hrvatskoj. Istina, Česi su slavenski narod kao i Hrvati i kontakti su time kroz povijest olakšani zbog sličnosti jezika, ali i postojanja širih predodžbi o Slavenima i njihovim zajedničkim karakteristikama, no ima velikih slavenskih naroda poput Poljaka, izrazito prijateljskih i po nekim kulturnim obilježjima veoma bliskih, a o njima kod nas općenito postoji manje stereotipa kao oblika znanja o drugom narodu.

Spoznaje o Česima nisu rezultat neke tajanstvene spone, nego činjenice da smo imali s njima puno kontakata, ponajviše u zajedničkoj državi, ali i nakon raspada Monarhije. U Hrvatskoj postoji aktivna češka manjinska zajednica, iako njezin broj znatno opada (1931. bilo ih je oko 45000, danas oko 9000) češki jezik uči se u školama u područjima gdje postoje potrebe. Neki Česi bili su značajni protagonisti hrvatske kulture, Česi su također bili među prvim turistima na hrvatskom Jadranu i do danas ga posjećuju u razmjerno velikom broju, Hrvati su pak odlazili na studij u Prag te potom u Hrvatskoj promicali češku kulturu, u međuratnoj Hrvatskoj bio je značajan broj čeških poduzetnika. Premda ovdje nije cilj navoditi značajne podatke o dodirima između češke i hrvatske kulture, nego o dojmovima, predodžbama o Česima koji postoje ili se pojavljuju u široj kulturnoj svijesti u Hrvatskoj, činjenica je da ti dodiri omogućuju stvaranje tih predodžbi, zato i postoji najviše stereotipa o susjednim narodima. Naime, kad se pojavi tema Čeha, solidan broj Hrvata, ovisno o generacijskoj pripadnosti i život-

nom iskustvu, ima neke predodžbe o njima kao zajednici. S druge strane, Česi nemaju puno uvriježenih predodžbi o Hrvatima.

Mnoge znanstvene discipline bave se pojmom stereotipa, no određenje toga pojma u različitim disciplinama ima zajednički nazivnik, stanoviti interdisciplinarni sadržaj. Stereotip se najopćenitije smatra šablonom, manirom, klišejom, stanovitim tipom opće prihvaćenog nazora na skupinu ljudi, objekata ili fenomena – a radi se o razmjerno jednostavnim spoznajama. Uobičajeno se navodi bliska veza stereotipa s predrasudama kao vrijednosnim sudovima, koji nisu nastali ni na kakvim logičkim ili empirijskim temeljima, nisu temeljeni na znanju, u odnosu prema istini karakteriziraju se kao neznastvene koncepcije (Potrč 1997: 12).

Riječ je tu o stanovitom “svjetonazorskom folkloru” (Musek, 1997) sastavljenom od predrasuda i stereotipa jedne socijalne skupine prema drugoj, koji su otporni na zub vremena, karakterizira ih dugoročna stabilnost, što je u vezi s tim da su gotovo neovisni o aktualnom iskustvu, opstaju u svijesti ljudi i nakon što se dokaže njihova neistinitost. Dok su predrasude uglavnom emocionalne strukture, duboko su ukorijenjene i u većoj mjeri utječu na naše ponašanje, stereotipe neki stručnjaci karakteriziraju kao racionalizaciju predrasuda (Židov 1997: 53). Stereotipi su, prema Bertingu i Villain-Gandossi,

osobite kognitivne strukture, i upravo zahvaljujući toj specifičnoj strukturi koja počiva na kombinaciji kognitivnog i emocionalnog činitelja, ona prerasta u pragmatičnu strukturu. U tom smislu moguće je razlikovati tri njezina aspekta: kognitivni, emocionalni i pragmatički. Taj posljednji sadrži četiri funkcije: integrativnu, defenzivnu, ideološko-kreativnu i političku. (Berting, Villain-Gandossi 1995: 15)

Činjenica da su stereotipi otporni na zub vremena omogućuje im da tijekom vremena zadrže stabilnost bez obzira na to jesu li aktivni ili nisu. Aktivacija i pasivizacija nekih od njihovih komponenti (ovisno o

tome jesu li npr. dva naroda u konfliktu ili nisu) jedan je od načina kako se mogu prilagođavati povijesnim promjenama i opstajati. Stereotipi o drugim narodima tvore svijest o različitosti između nas i njih, a koncept nacionalnog identiteta koji tvorimo o sebi samima jest biti drukčiji, različit. Iz toga proizlazi da su obilježja koja pripisujemo drugim narodima funkcija našeg vlastitog identiteta, slika drugoga funkcija je naše vlastite slike o nama samima. Oni su ono što mi nismo i obratno.

Hrvati nikad nisu imali neke konfliktne situacije s Česima tako da su i stereotipi o njima uglavnom neutralni ili pozitivni. Dakako, ne u potpunosti, npr. u nekim razdobljima su nam bili "dobri" turisti, u nekima su bili "lošiji od nekih drugih" pa se sukladno tome može aktivirati dugovječni stereotip da su pretjerano štedljivi, koji po potrebi iskoči ili se potisne. Prije 1989. godine obuvali su sandale na čarape, dakle nisu bili elegantni, donosili su sa sobom hranu iz Češke gdje je bila jeftinija, no danas su te predodžbe u Hrvatskoj više-manje potisnute, pripadaju nekom drugom vremenu, kojeg se neki ipak sjećaju pa se ne može reći da su potpuno nestale, jer stereotipi su tvrdokorni.

Izraženo u stereotipima, kod nas se danas recimo može istaknuti da su Česi kulturni i obrazovani, što potječe iz davnih vremena i ponešto se potiskuje; da nisu baš neki ratnici, što se potkraj 20. stoljeća aktualizira činjenicom da su se tiho i nenasilno suprotstavljali neželjenom režimu; da su skromni i ljubazni, kakav su dojam zasigurno ostavljali kao turisti u drugoj polovici 20. stoljeća; da su štedljivi.

To i nisu neke jasne kvalitativne predodžbe o Česima, premda već dugo opstaju kao stereotipi. No, sve ovisi o tome kojim se aktualnim podacima, točnima ili netočnima, ti stereotipi u danim okolnostima napune. Istodobno kod nas ne postoji stereotip o Česima kao glazbenom narodu koji su stvorili češki preporoditelji u prvoj polovici 19. stoljeća kao dio nacionalnog identiteta (Macura, 1995: 197), premda je češka klasična glazba cijenjena, a u Hrvatskoj je veliki ugled i uspjeh imao skladatelj, dirigent i glazbeni pedagog Fran Lhotka, rođen u Češkoj, gdje je i školovan, a u Zagrebu je, uglavnom kao profesor Muzičke akademije, naposljetku i rektor, proveo većinu svog radnog vijeka i umro 1962. Naime, upućeni u glazbu svjesni su češke glazbene kulture, ali to uglavnom nije neko opće mjesto o temi Čeha, ne u onom smislu kako funkcionira u Češkoj, ilustrirano uzrečicom: "što Čeh, to muzikant".

STVARANJE STEREOTIPA SLIJEDOM KNJIŽEVNOSTI I FILMA

Nešto sofisticiraniji kulturni stereotipi potječu iz književnosti i filma i u Hrvatskoj se uspostavljaju uglavnom nakon Drugoga svjetskog rata.

Roman Jaroslava Haška *Doživljaji dobroga vojnika Švejka za svjetskoga rata* preveden je na hrvatski

jezik već 1929, ali pravu popularnost u Hrvatskoj dobiva tek u poslijeratnom razdoblju, kad 1953. nastaje drugi prijevod uglednoga hrvatskog lingvista, praškoga studenta i osnivača studija bohemistike u Zagrebu Ljudevita Jonkea. U to doba roman je u domovini i u cijelom socijalističkom bloku bio ideološki pogodno štivo pa se i u tom smislu uklopio u tadašnju hrvatsku sredinu, ali slavu je stekao kao humorističko-satirični antimilitaristički roman. Tad se počinje kristalizirati predodžba o "češkom humoru" koji je karikaturalan, naizgled glupav, apsurdan, ali uspješno razotkriva besmisao svijeta. Ne postoji konsenzus o tome je li Švejk luda ili lukavi domišljati klaun i obezvrjeđuje li sve velike političke i vojne vrijednosti zbog svoga primitivnog razuma ili smišljeno i svjesno. Osobito su u tome podijeljeni Česi, jer on veoma brzo širom svijeta postaje prepoznatljiva figura Čeha s kojom se mnogi njegovi sunarodnjaci nerado poistovjećuju. Taj roman jednoznačno tematizira Prvi svjetski rat, najveći i najstrašniji koji je svijet do tada vidio, a sve u njemu događa se u zaleđu, bez ijedne ratne akcije. Zasigurno je i stereotip o Česima koji nerado ratuju u velikoj mjeri naglašen i ovim popularnim romanom. Viđenje svijeta iz perspektive čovjeka priproste inteligencije postao je važan motiv književnosti 20. stoljeća i uspjeh Haškova romana nije proizišao samo iz njegova osobitog antimilitarističkog stava i domišljate duhovitosti obojene apsurdom, nego i iz osobitog razgolićivanja vrijednosti koje u svijetu vladaju. Ako se s likom Švejka ne morate poistovjetiti, jer niste Česi, dakle ako roman čitate bez tog opterećenja, velika je mogućnost da ćete uživati. Može se govoriti o takvoj recepciji u Hrvatskoj, kod nas taj roman još uvijek ima stanovit utjecaj. Premda mlađim generacijama čitatelja rijetko dolazi u ruke, neki od njih za Švejka su čuli i imaju neku predodžbu o njemu, uključujući i navedene stereotipe.

Daljnja faza pojačane recepcije češke književnosti odnosi se na generaciju čeških zlatnih šezdesetih, dakle na prozaike, većinom romanopisce, prašku filmsku školu i u manjoj mjeri na dramske tekstove. Radi se o autorima koji su djelomice postigli i svjetski uspjeh tako da je pojačana recepcija njihovih djela i time posredovana, no svijest o tome da su to češki autori uvelike je obogatila naše predodžbe o češkoj kulturi. Tu je potrebno spomenuti da se na praškoj filmskoj akademiji u 1970-im i 1980-im godinama školovala nekolicina značajnih hrvatskih filmskih djelatnika (zapravo filmaša iz bivše Jugoslavije) koji su ostavili traga na hrvatskom filmu.

Češki film do danas ima solidnu recepciju u Hrvatskoj, dakako najviše je tu riječ o češkim komedijama i češkom humoru, koji u predodžbama nije nužno smiješan, nego pomalo apsurdan, metafizički. Takva se predodžba prenosi i na recepciju drugih čeških uradaka pa je u kritici knjiga *Što su Česi* filozofa Jana Patočke viđena kao "knjiga s ironijskim pomakom" (Barišić, 2000) što upućuje na njezin ponešto karikaturalan stil. No, kompleksnost češkog humora

razmatra se ponajviše slijedom filma i književnosti. Poetika praške filmske škole ishodišno ima književnu inspiraciju, isprepletenost tadašnjeg filma i književnosti očituje se u filmu-manifestu te škole *Biseri na dnu* inspiriranom pripovijetkama Bohumila Hrabala. Ona također tragom Hrabalova djela prikazuje neumivenu zbilju društvenih autsajdera raznih vrsta, koji imaju svoje životne strasti i vole život. Važno mjesto u tim filmovima ima poetika *cinema verite* (dokumentarizam) u igranom filmu, pomoću koje se naglašavaju apsurdni i metaforični motivi, u ovom slučaju Hrabalovi, kojima se otkriva mistika i metafizika običnosti i banalnosti svakodnevice. I tu je na djelu humor, ali onaj od kojeg se ne možete glasno smijati, nego vam se “duša smiješi”. Hrabalovo djelo bilo je inspirativno za niz daljnjih uspješnih filmova, naposljetku film *Strogo kontrolirani vlakovi* u režiji Jiříja Menzela dobio je nagradu Oscar, a u njemu se antijunak pretvori u junaka. Dakako, i daljnje uspješnice češkoga filma, računajući od 1960-ih pa do danas, nadahnute su književnošću. Film i književnost isprepleteni su čvrstim sponama pa je čak Kundera “značajne filmove označio kao dio povijesti čehoslovačke književnosti” (Hames: 42). U Hrvatskoj do danas postoji bogata recepcija čeških književnika stasalih u 1960-ima, a poslije toga djelatnih u emigraciji, samizdatu i takozvanoj sivoj zoni, dakle više i manje zabranjenih u domovini, te onih koji su na neki način prihvatili normalizacijske uzuse kako bi mogli i dalje objavljivati u Čehoslovačkoj. Dosljedno su na hrvatski i srpski (u vrijeme kad je to službeno bio jedan jezik) prevedeni Milan Kundera, Bohumil Hrabal, Josef Škvorecký, Ladislav Fuks, Jiří Šotola, potom i Vladimír Páral, Ludvík Vaculík, Arnošt Lustig, Ivan Klíma, prije nekoliko godina preveden je i manje poznati Jaroslav Putík. Inscenirane su drame Václava Havela, Pavela Kohouta i Milana Kundera. Ta se recepcija uglavnom događa u vrijeme tzv. normalizacije u Čehoslovačkoj, dakle u vrijeme kad su ondje ti autori cenzurirani, većinom izravno zabranjeni.¹

Uz recepciju njihovih djela dolaze i vijesti o njihovom disidentskom djelovanju, kao i o njihovim političkim i policijskim progonima, o životu u ilegali i o široj disidentskoj zajednici u Čehoslovačkoj, ponajviše u Češkoj, dakako više od 1977. godine, kada nastaje Povelja 77 i šira svjetska senzibilizacija za češko nezadovoljstvo zbog stanja u zemlji i njihova djelovanja u tom smislu. Golemo solidariziranje s tom zajednicom počelo je i prije nego što je ona nastala, budući da se u kolovozu 1968. godine, kad je došlo do intervencije sila Varšavskog pakta u Čehoslovačkoj, u Hrvatskoj našlo mnoštvo prestrašenih i bespomoćnih čeških turista. Postoji niz primjera u

kojima su im domaćini Hrvati nastojali pomoći ganuti njihovom sudbinom, a na sličan način intonirani su i novinski članci iz tog doba. Tu je češki humor kratkotrajno potisnut političkom tragedijom cijelog naroda i postupno se o tadašnjoj Čehoslovačkoj gradi gotovo mit o njihovu životu i radu u političkom podzemlju, najviše posredovan u umjetničkom smislu dramama Václava Havela i Pavela Kohouta, obojenih apsurdom i ironijom, ali recimo i polemikom potaknutom esejom Milana Kundera *Tragedija srednje Europe* koja je glasno odjeknula u Hrvatskoj u osamdesetim godinama. Tu treba naglasiti činjenicu da je češko podzemlje bilo posve nenasilno, oni su marljivo i strpljivo nastojali djelovati mišlju i riječju te se u tom kontekstu obnavlja stereotip o Česima koji nerado ratuju za svoje političke ciljeve, bore se nenasilno i miroljubivo. Tu se stereotip o nejunačkom narodu preobražava u stereotip o nenasilnom i intelektualnom djelovanju u teškim političkim okolnostima, antijunak se pretvara u strpljivog, odlučnog i požrtvovnog junaka, donekle kao i u pripovijetki *Strogo kontrolirani vlakovi* Bohumila Hrabala. U tom kontekstu obnavlja se i stereotip o češkom humoru koji sad, slijedom i Hrabalova djela, osim što ima elemente apsurdnosti i grotesknosti, postaje i misteriozan, sličan predodžbi tajanstvenoga Praga koji svoje korijene ima u tradiciji mistificiranja razdoblja 16. stoljeća iz vremena vladavine Rudolfa II. Habsburškog i postojanja alkemističkih laboratorija. Ta misterioznost povezuje se s tzv. kafkijanskom atmosferom koja kao uvriježen pojam potječe iz simboličkog diskursa o pojedincu otuđenom od svijeta, izgubljenom i kinjenom nerazumljivim društvenim aparatom iz proze Pražanina Franza Kafke. Predodžba o češkom humoru mijenja se i slijedom recepcije autora zlatnih 1960-ih koji tematiziraju humor: npr. Kundera u *Šali* i *Smiješnim ljubavima*, ali u njegovim romanima važna strukturalna komponenta je ironija u kojoj junak ne znajući djeluje protiv sebe, što izaziva gorak smijeh. Također, slijedom Hrabalova tužnog i milog “krasobola” (*krasosmutněn*) te grotesknog humora, koji obrće mane u vrline. Dakako, tu je i djelo Josefa Škvoreckog koji je na svoj način nastavljao Haška sa svojim gorko-slatkim klaunovskim humorom.

Prag je važan kulturni simbol Češke, o kojem također postoji izrazita svijest kao o prekrasnom gradu punom povijesnih i umjetničkih spomenika, doduše kao i mnoge druge prijestolnice, no Prag je specifičan po svojoj tajanstvenosti i magičnosti. Ovdje treba istaknuti knjigu talijanskog slavista Angela Maria Ripelina *Magični Prag (Praga magica)* iz 1973, prevedenu na više jezika (u Češkoj izdanu tek 1992), kojom je istaknuo tajanstvenost i magiju Praga kroz povijest, čime je šire upozorio na jedan od njegovih identiteta koji je, dalo bi se reći i stereotip, a dade se verificirati recimo i kroz napetu atmosferu staljinističkog ili normalizacijskog režima u drugoj polovici 20. stoljeća, koji su bili prožeti strahom i nesigurnošću te skrivanjem od “oficijelnog svijeta”.

¹ O tome opširno svjedoči doktorski rad Helene Roštaš *Recepcija neslužbene češke književnosti u Hrvatskoj od 1968. do 1990.* obranjen u srpnju 2020. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Slijedom svega rečenog moguće je u djelima hrvatskih književnika koji tematiziraju Čehe prepoznati stanoviti utjecaj predodžbe o Česima koji žive u mističnoj atmosferi i ne odustaju od humora, doduše, gorkog. Ovdje ćemo se baviti primjerima triju proza triju hrvatskih književnika, koje tematiziraju Čehe i Češku, nastalih u sedamdesetim, osamdesetim i devedesetim godinama 20. stoljeća: Goran Tribuson u pripovijetki "Praška smrt" (istoimena zbirka), Dubravka Ugrešić u romanu *Forsiranje romana-reke* te Zoran Ferić u pripovijetki "Legenda" (zbirka *Mišolovka Walta Disneya*). Sve troje autora u tim istim desetljećima postigli su značajan književni uspjeh i u sva tri djela pojavljuju se naznake stereotipa o Česima koji su djelomice nastali slijedom čeških književnih ili filmskih uradaka u drugoj polovici 20. stoljeća, daka-ko, nadovezujući se na otprije postojeće stereotipe i dodajući im neke aktualne komponente.

GORAN TRIBUSON – MISTIČNI DUH PRAGA

Zbirka pripovijetki *Praška smrt* Gorana Tribusona izdana je 1975. godine i nosi podnaslov *Groteske*. Pripovijetka "Praška smrt" koncipirana je kao nekakav dnevnik o boravku u Pragu 1974. u koji je sa svojom suprugom na nekoliko tjedana došao hrvatski pisac Maks Dvorski, nakon što je postigao uspjeh sa svojim posljednjim grotesknim romanom. Praški *genius loci* ishodište je priče te pripovijetke koju pokreću obilježja Praga i njegovih stanovnika, a koji su dobrim dijelom sastavnica turističkih vodiča o tom gradu. Unatoč tomu što se u njoj pojavljuje niz citata na češkom i hrvatskom jeziku i što se spominju činjenice o tom gradu ili Česima, nailazimo na očekivani razvoj priče prema fantastičnom, mističnom i dramatičnom zapletu, budući da je autor u to vrijeme pripadao skupini *hrvatskih fantastičara*. Priča je nastala prije nekih 45 godina i dražesno je u njoj otkrivati pogreške, pravopisne i činjenične, koje su se u ono doba teško mogle izbjeći. Ali zasigurno nije bilo lako prikupiti ni točne podatke o nekim u priči aktualiziranim češkim i praškim motivima, kojih je ovdje puno i imaju funkciju sučeljavanja dvaju paralelnih svjetova, stvarnog i nestvarnog ili, bolje, konkretnog, materijalnog i onog dojmljivijeg, fantastičnog. Priče o misterioznom Pragu stoljećima se slažu i nadograđuju legendama iz raznih razdoblja, gdje je jedno od signifikantnih razdoblje vladavine spomenutog Rudolfa II. Habsburškog, među ostalim češkoga (i hrvatskoga) kralja i rimskog cara iz 16. i s početka 17. stoljeća, koji se zanimao za znanost i umjetnost pa su među ostalim iz njegova vremena nastale npr. priče o alkemijskim laboratorijima u Pragu. Također, gradile su se i priče među židovskim stanovnicima toga grada, koji su stoljećima bili ugrožavani pogromima iz čega se ondje razvila legenda o Golemu, čovjeku od gline kojeg je načinio rabin Löw, a koji je trebao braniti Židove od kršćanskih napada. Rabin Jehuda Löw ben Becalel je

povijesna ličnost i pokopan je 1619. godine na starom židovskom groblju u Josefovu, bivšem židovskom getu, koje je jedna od ključnih turističkih atrakcija Praga. No tajnovitost Praga, nadovezujući se na navedene, ali i mnoge druge atraktivne priče i legende o Pragu, razvijaju se i kasnije, pa ih stvara i ratovima i političkim krizama zasićena povijest 20. stoljeća. Među ostalim, to je i doba tzv. normalizacije u češkoj povijesti nakon sloma Praškog proljeća u ljeto 1968. Pripovijetka "Praška smrt", koja je posve apolitična i ideološki neopterećena, nastaje upravo u najteže doba te "normalizacije" u Češkoj, kad se ona uspostavlja i kad traju masovne političke čistke, kojima se zahvaća mnoštvo Čeha, među njima niz intelektualaca i književnika, koji su gubili posao bivajući degradirani uz zabrane javnog djelovanja, kojima se prijetilo. To razdoblje u Češkoj, koje traje do kraja osamdesetih godina, puno je straha, napetosti, očekivanja tajne policije, skrivanja u zatvoreni svijet istomišljenika, krajnje nesigurnosti i nepovjerenja. Uz njega se vežu priče, legende, ali i istinite apsurdne činjenice koje su u stanovitoj mjeri dospijevale do Hrvatske. I to su Prag i Češka kako ih mnogi hrvatski suvremenici tog doba pamte, čak ako ondje nikad nisu bili. Hrvatska sredina bila je senzibilizirana i bogatom recepcijom u to doba u Češkoj zabranjene češke književnosti čeških književnih velikana, koja je bila rado čitana također slijedom političkog patosa koji ju je pratio. U vrijeme kad je nastala Tribusonova pripovijetka, češko disidentsko podzemlje još nije bilo posve organizirano i glas o njemu nije prešao češke granice. U nešto kasnijoj prozi kojom se bavi ovaj referat ta napeta i mistična disidentska atmosfera znatno više dolazi do izražaja. Ali u Tribusonovoj pripovijetki ipak se jasno naznačuje politička situacija u zemlji, npr. kad se spomene švercanje knjiga Škvoreckog iz inozemstva ili nabavljanje Čapekovih knjiga ispod pulta. Neugodna situacija nastaje i u Strahovskoj biblioteci, kad Maks zatraži knjige u zatvorenoj polici koje mu čuvar nije dopustio da pogleda. Naslov jedne od njih Maks je uspio pročitati: na hrptu je pisalo *Legende i Praške smrti*. Neke epizode u priči upućuju na atmosferu straha među normalnim češkim građanima. Tajnovitost, napetost i nesigurnost, kakve rečena politička situacija gradi, očituju se kroz duh grada i njegovih legendi. Tribusonova priča nosi u sebi atmosferu dvostrukog svijeta, javnog i privatnog, nadzemnog i podzemnog, kakva je u Pragu u to vrijeme doista bila. Njegov junak od početka je bio senzibiliziran za onaj drugi svijet koji se odmeće od realnosti. Zamisao mu je napisati grotesku, na što ga u Pragu može inspirirati "Švejk", a to u pripovijetki sugerira patuljak Fjodor prilično deformirana izgleda koji mu se, kao stari poznanik, makar to nije, obrati prvo telefonom, a onda su se i sastali.

Grotesknost romana Hašekovih *Doživljaja dobrog vojnika Švejka*, pa i samog lika, ponajprije je komična, ne izaziva sablazan, u romanu nema ratnih zbivanja, ni traga tragediji pa ni drami, u njoj ima ve-

selja i erosa u prevladavanju apsurdnosti svijeta. No Tribuson nije tragao za takvom groteskom u Pragu. Njegova poveznica sa Švejkom bizarni je nakazni lik patuljka Fjodora koji sam unosi motiv Švejka u priču i vodi Maksa u pivnicu, gdje ga upozna s još jednim čudnim likom s golemim penisom. U drugom susretu u Švejkovoj pivnici U Kalicha Fjodor mu govori o pojmovima grotesknog i apsurdnog kod Haška i Kafke, pozivajući se na češkog filozofa Karela Kosíka (koji je bio zabranjeni autor, a u 1970-ima u zatvoru). Tako u težnji za groteskom Tribuson između Haška i Kafke bira Kafku, mističnu i simbolično varijantu grotesknog, čudesnu alternativu zbilje, u priči prisutnu kao dio tog praškoga duha grada.

Poglavlja pripovijetke imaju nazive prema praškim lokacijama s povijesnim značenjem, poznatim restoranima, pivnicama i hotelom, a tek dva puta junak Maks Dvorski nađe se na Žižkovu, zapuštenijoj radničkoj četvrti. Kroz tu shemu turističkog obilaska Praga raste mistična fantastična priča, djelomice na javi, djelomice u snu. Sam junak naznačuje pretjeranu literarnost svoga književnog rada, koju mu zamjera njegova žena. Tekst slaže i iz niza citatnih elemenata, kako iz bedekera iz raznih općih mjesta književnosti i kulture, tako i citata stihova, na češkom i na hrvatskom jeziku, spominje neke češke legende, čak i tada svjetski uspješno češko kazalište Laterna magika te dosta važno mjesto u strukturiranju priče zauzima glazbena inspiracija, tj. Berliozova 14. simfonija. Velimir Visković upozorava na bogatu intertekstualnost Tribusonovih ranih radova među kojima je i *Praška smrt*:

U prvim knjigama on preuzima tuđe likove, koristi se tuđim dijalozima, deskripcijama, ponekad situaciju gradi na način svojstven nekom drugom piscu, i u sižejnoj organizaciji primjećujemo analogije s književninama koje su napisali drugi književnici. (Visković, 1986, 15)

Bitna motivacija koja nosi priču ekstradijegetičkoga heterodijegetičkog pripovjedača jest erotska. Od prvoga dana, tj. od prve noći u Pragu, Maksu Dvorskom u snovima se prikazuje krasna žena u bijelom s kojom vodi ljubav. Kasnije se s njom sastane na "javi", ali i u groteskno misterioznoj epizodi druženja s patuljkom Fjodorom, njezinim mužem, koji ga povede svojoj kući te mu ponudi da vodi ljubav s njegovom usnulom ženom, ali Maks mu pobjegne, zgrožen tom idejom. Poslije se ista ta žena pojavi u Maksovoj hotelskoj sobi i on s njom vodi ljubav. Naposljetku, čeznući za njom dolazi na Staro židovsko groblje i ondje se sretnu, no za toga susreta njezin muž patuljak ju ubije. Dvorski krene za patuljkom da mu se osveti za ženinu smrt, ali u toj potrazi pregazi ga auto, izgubi svijest i onda se osvijesti na obdukcijском stolu, ustane i krene mahnito prema Václavskom trgu koji se posve urušio, od njega je ostala samo golema rupa puna štakora, što je slika koju je i prije vidio smišljajući mogući efektan prizor svoga budućeg

djela. Čuje zvuk ženskih koraka koji ga prati. U rupi je patuljak. Maks shvati što se dogodilo. Zaključuje da je sve došlo na svoje mjesto.

Njegova priča nastala je prema Berliozovoj *Fantastičnoj simfoniji*, Op. 14 u izvedbi Slovačke filharmonije pod ravnanjem češkoga dirigenta Zdenka Košlera, koju je čuo iz Supraphonove prodavaonice kobne noći kad se prvi put sreo sa ženom u bijelom, koja mu je šaptala "Česta na popravisko", što je naziv četvrtog od pet stavaka simfonije na slovačkom jeziku (1. "Snovi. Strasti"; 2. "Bal"; 3. "Prizor u polju"; 4. "Put na stratište"; 5. "Vještici sabat"). Od samog početka junaka zbiljski Prag odvodi od zbilje prema fantastičnom, što je posredovano misterijem, legendom, umjetnošću. *Fantastična simfonija* tematizira jedinstvo ljubavi, mržnje i smrti kao vječnih ljudskih simbola. Junak prelazi na onaj svijet u rupi urušenog Václavskog trga. Berliozova simfonija najmarkantniji je intertekstualni element pripovijetke, iz kojeg je nastala njezina kompozicijska shema kroz koju se kronološki razvija priča. Kako je navedeno na početku, u Češkoj postoji stereotip o češkom narodu kao glazbenom narodu, nastao u češkom narodnom preporodu, no teško je procijeniti naslanja li se ovaj intertekstualni element na njega.

Premda se na početku pripovijetke spominju češke legende te se kontinuirano javljaju riječi "put na stratište", na slovačkom, kako bi bilo misterioznije, naime nerazumljivo čitatelju, ni junak ne zna i ne sluti kakvo to značenje ima, premda razumije češki i slovački.

Kako "Praška smrt" obiluje snažnim intertekstualnim vezama, postaje "složeni kriptogram i razmjerno hermetična proza s kojom nepripremljen čitatelj ima dosta problema" (Pavičić 2000, 86).

Dakle, reklo bi se da ta knjiga traži upućenog čitatelja, no činjenica je da autor svjesno zamagluje razumijevanje teksta navodeći npr. citate na češkom, podatke i motive koji se jedva dadu razumjeti u danom kontekstu, možda kako bi istaknuo tajnovitost prostora zasutog legendama koje prožimaju i zbilju. I siže zasnovan na glazbenoj inspiraciji unosi emocionalni naboj i dramatičnost proze, te otvara vrata fantastičnim motivima, iako je sam grad, njegova atmosfera i ljudi, povijest i legende, istinski tematski sadržaj priče, naslonjen na ustaljene predodžbe o njegovoj mističnosti i magičnosti, koje se stoljećima njeguju, a u odgovarajućim vremenima jače aktualiziraju.

DUBRAVKA UGREŠIĆ – ČEŠKI TIP JUNAKA

Dubravka Ugrešić hrvatska je književnica s adresom u Amsterdamu, a u Hrvatskoj ju je proslavio roman *Štefica Cvek u raljama života* iz 1981. godine. Nazvala ga je "patchwork romanom" i on među prvim u nas slijedi tzv. postmodernističku paradigmu, parodirajući ljubiće, a strukturiran je kao krojačke upute iz ženskih časopisa toga vremena. Stil njezina

djela domišljat je i komičan, karikaturalan, ali mio i naizgled dobronamjieran. O povezanosti toga romana s češkim filmskim i književnim djelima toga doba svjedoči Maša Medarić u članku "Intertekstualnost o suvremenoj hrvatskoj prozi (na primjeru Dubravke Ugrešić)" u dosta iscrpnom poduljem citatu:

Autorica upozorava na mogućnost recepcije Štefice Cvek kao "ženskog Miloša Hrme". Riječ je dakako o protagonistu pripovijesti *Strogo kontrolirani vlakovi* češkoga književnika Bohumila Hrabala. U samom tekstu, međutim, nije bilo citiranja Hrabala (osim citatne situacije neuspješnog samoubojstva). Uvođenje lika gospođe Jarmile i njezinih replika na češkom također potiče asocijaciju sa "češkom školom". Napomena, međutim, posve eksplicitno upućuje na želju autorice da se njezina koncepcija lika doživljava na pozadini tzv. češke škole u književnosti, a rekli bismo i na pozadini češkog filma. U skladu s tradicijom te škole možemo zaključiti da i autorskim stavom D. Ugrešić prema liku dominira dobrohotni humor. (Medarić, 1988: 116)

Sporno je u ovom citatu spominjanje "tzv. češke škole u književnosti", koji autorica nadalje u fusnoti objašnjava "tematskim krugom i srodnim stilom" koji se pojavljuje i u hrvatskoj književnosti navodeći djela Slavka Batušića i Vjekoslava Majera, gdje je proza ovog potonjeg, prema Branislavu Donatu, također mogla nadahnuti lik Štefice Cvek, s obzirom na obilježje "odnosa pripovjedača prema liku 'malog čovjeka' – poziciju prožetu blagom ironijom, ali nikad superiornu" (*ibid.*). Iz ovog bi se dalo zaključiti da se elementi češke škole u književnosti pojavljuju i u hrvatskoj književnosti, ali ne nužno s češkim utjecajem, nego kao autentičan fenomen. No, takvu predodžbu o češkoj književnosti promiče ponajprije djelo Bohumila Hrabala, kao i Praška filmska škola, dobrim dijelom inspirirana Hrabalom, ali se istodobno uklapa u stereotip o nesmionim Česima, na čemu se temelji navedeni tip antijunaka, te o češkom humoru, koji u danom kontekstu baš i nije smiješan, pa Hrabalovo djelo i češki film na kreativan način potvrđuju nešto što o Česima "već znamo". Naime, likovi su u romanu tipizirani i, kako je rečeno, karikaturalni. Štefica Cvek je nesmiona, bucmasta i nesigurna i želi se seksualno i emocionalno ostvariti, naći svog muškarca, ali pred njom je niz neuspjeha. Svi ti muškarci su "tipovi", recimo "Intelektualac" koji je pijanac, "Trokrilni" koji je samosvjestan i hvalisav *macho* Srbin, a i ona sama je tip. Cijela priča sročena je u toj maniri, u kojoj se ostvaruje uspješna humorna komponenta djela, ali protagonistica koja je neuspješna u svojim nastojanjima, antijunakinja, izaziva nježne emocije, ponajprije sućut, i doživljava se kao toplo ljudsko biće te se na tom mjestu doista susreće s Hrabalovim antijunacima. Film *Štefica Cvek u raljama života* također je bio iznimno uspješan, a režirao ga je Rajko Grlić koji je studirao režiju u Pragu i doista je u njega unio atmosferu češkog novog vala, a sam tekst bio je za to pogodan.

U svom romanu *Forsiranje romana-reke* iz 1988. Dubravka Ugrešić bavi se književnim susretima po svijetu i kao autorski pripovjedač druži se ondje s piscima iz raznih zemalja. Početak i kraj romana su neka vrsta njezina sažetog dnevnika s putovanja za književnim poslovima, no sam roman fokusiran je na Zagrebačke književne susrete kao jedno razrađeno mjesto u itineraru, gdje se također pojavljuju pisci iz raznih zemalja, ali uključeni su tu i organizatori skupa, među kojima i jedan ministar, prevoditelji i sl. Rijeka događanja prati se u kratkim sekvencama, smjenjuju se razni likovi i situacije, grupno i pojedinačno. Budući da su tu na okupu osobe iz raznih krajeva svijeta i nema glavnog junaka, likovi su krajnje pojednostavljeno predstavljeni, tipizirani su uglavnom prema tome odakle dolaze. Npr. s Rusima se nitko ne druži i oni sami prilično su izgubljeni, između ostalog i zbog toga što shvaćaju da je drugdje bolje nego kod njih; Francuz je Flaubertov nećak, sofisticiran, pomalo bizaran, razmetan i spletkar, Amerikanac ima kompleks da je antiintelektualan kao i svi Amerikanci, premda je završio dva fakulteta i tri dopisne škole, a pojavljuje se tu i lik Čeha Jana Zdržila, kojem pripadne dosta dramatična priča. Netko mu je ukrao rukopis njegova romana. On to u panici objavi ostalim sudionicima književnog susreta tvrdeći da je to njegovo životno djelo. U razgovoru s organizatorom skupa rekao je da se radi o 600 stranica rukopisa te da kopiju nema, jer ju je žena greškom oprala u stroju za rublje, gdje je on tu kopiju skrivao. Organizator je to sve doživio kao neugodnu komplikaciju i nije imao razumijevanja za Zdržilov gubitak, a češki pisac bio je na pragu samoubojstva. Slučaj krađe rukopisa ne prati se u kontinuitetu, nego kroz sekvence u struji događanja, kao i druge fabulativne niti u romanu, tako da se razvije do kraja Zagrebačkih književnih susreta. Pokazuje se da je istinski sućut prema Čehu osjetila kritičarka Ena Zvonko kojoj je on onda govorio o svojoj obitelji i o 1968. godini, o samospaljivanju Jana Palacha, o Povelji 77 i kako je sve to vrijeme radio na svojem romanu koji su mu ukrali. Jan pritom sve vrijeme govori češki, a Ena hrvatski. Kako je Čeh bio duboko potresen, Ena je predložila da odu na policiju prijaviti krađu. Na policiji je Čeh nezainteresiranom inspektoru temeljito opisao izgled ukradenog rukopisa te sadržaj priče u romanu. Radnja se događa u češkoj izdavačkoj kući u kojoj čitava "zastrašena četa političara, direktora, urednika, recenzenata, kritičara, lektora, tiskara posve osakate izvorni tekst". I sam je bio dio tog tima koji je jednom književniku potpuno izmijenio i uništio tekst i koji se onda objesio. Svojim romanom htio mu se iskupiti i sad je to propalo. Sve to inspektoru nije ništa značilo i otprovio ga je van, a Jan je prasnulo u smijeh kroz suze. I otputovao natrag doma. Kasnije se pokazalo da mu je Raul, tajnik Flaubertova nećaka, ukrao rukopis, dakako po nalogu svoga šefa koji je pak tako učinio uslugu svom starom znancu Kolláru, emigrantu iz Čehoslovačke. Kollár je pak brat pisca kojemu je Zdržil osakatio tekst zbog

čega se ubio. No tu priča ne završava. Rukopis je, neznano tko, ukradio i od Francuza te je tajnik Raul obavio osvetu na drugi način, napunio je Zdařilovu putnu torbu antirežimskim lecima, zbog kojih će Zdařil vjerojatno biti uhapšen već na granici. Dakle, rukopis je doista nestao, ali ga je Raul uspio prije pročitati i ustvrdio je da je to doista remek-djelo. Na tim Zagrebačkim književnim susretima Čeh nije proživio najveću dramu, na samom početku španjolski književnik je poginuo jer je nezgodno pao na bazenu u hotelu. No, češka priča razvila se u krimić s ironičnim podtekstom – cenzor kao pisac bježi od cenzure kako bi ispravio svoje cenzorske grijehe. Epizoda je napisana kao tužan i komičan slučaj, a Čeh kao prestrašen i izgubljen čovjek koji je htio časno postupiti, no nije se uspio dokazati kao hrabar čovjek, iako je pokušao. Zdařilov slučaj prati situaciju pisca u Češkoj u to vrijeme, izrazito pritisnutog cenzurom u raznim oblicima. Sličnu cenzuru trpjeli su i drugi narodi istočnog bloka, no Češka kao da je bila bolje poznata, barem u razdoblju nakon 1968. godine. Prvo su o njoj svjedočili dosta uspješni emigrantski pisci poput Josefa Škvoreckog i Milana Kundere, a onda dobro organizirani krug disidentskih samizdatskih pisaca, među kojima je najglasovitije ime postao Václav Havel, pa i onih koji su bili u tzv. sivoj zoni, koji su lavirali na granici između oficijelne i zabranjene zone, kamo pripada npr. Bohumil Hrabal. U spomenutoj solidnoj recepciji upravo tih pisaca, uglavnom onih zabranjenih, u Hrvatskoj u razdoblju od 1968. do 1990. upravo se svjedoči podrška i respekt prema njima, uglavnom tako što ih se hvali, ali i ono malo kuđenja moglo im je samo dobro doći: na primjer Milan Kundera proglašen je nepoćudnim piscem u rijetkom hrvatskom pokušaju cenzorske knjige, tzv. *Bijele knjige* Stipe Šuvara. Tako da se karikatura češkoga pisca u specifičnoj borbi protiv cenzure naslanja na neko opće mjesto, na predodžbe koje su vladale u hrvatskoj sredini toga doba o češkim piscima, koji, iako preplašeni, nastoje ispasti časni. Kod Dubravke Ugrešić lik češkoga pisca izaziva sućut, ali je i groteskno smiješan i tu se potvrđuje hrvatski stereotip o češkom humoru, kao i o dramatičnoj situaciji života u dvostrukom svijetu, duboko podijeljenog između javnog, u kojem postoje mnoge zabranjene riječi, djela i mišljenja, i od njega otuđenog privatnog. I to se može nazvati “kafkijanskom situacijom”, također grotesknom i apsurdnom.

ZORAN FERIĆ – ČEŠKO PODZEMLJE

Češki domoljubni mit zasnovan na simbolici spaljivanja Jana Husa, češkoga vjerskog reformatora prije šireg reformacijskog pokreta u Europi, te samospaljivanja Jana Palacha u znak protesta protiv vojne intervencije u Čehoslovačkoj 1968. godine na osobit način opisao je Zoran Ferić u pripovijetki “Legenda” iz njegove prve uspješnice *Mišolovka Walta Disneya*

iz 1996. Knjiga je zbirka mračnih priča kroz koje se provlači nit bizarnoga humora, što ih svrstava među najcrnije groteske u suvremenoj hrvatskoj književnosti. Ferićev stil i motivi, u kojima ga ostvaruje, provokativni su i izazivaju izrazitu nelagodu, ali otvaraju drugačiju perspektivu viđenja svijeta i čovjeka kroz prizmu ružnoga i bolnoga.

“Legenda” tematizira češko društveno podzemlje u vrijeme “normalizacije” nakon 1968. godine u znatno pooštrenom policijskom režimu. Tu je na djelu emocionalni odnos spram češkog humora kao produhovljene alegorije i parabole prožete političkim patosom. U uvodnom dijelu pripovijetke glavni junak smješten je u psihijatrijsku bolnicu i pita se je li dobro razumio majku kad mu je u lipnju 1968. objašnjavala što je to češki humor. Spomenimo da je u lipanj 1968. autor smjestio i sovjetske tenkove i samospaljivanje Jana Palacha, ali pokazuje se da ta povijesna netočnost u ovoj priči nije bitna, naime bitan je simbol 1968. godine. A onda počinje parabola u kojoj se glavni junak kao odrastao čovjek našao u Pragu u to doba već uhodane “normalizacije”. Opisao je praško podzemlje s kojim su se mogli susresti inozemni turisti, a koje su činili šverceri, prostitutke, pokvareni konobari i razni drugi lopovi. Junaku, koji je na Václavskom trgu kupio cvijeće kako bi ga položio na mjesto gdje se spalio Jan Palach, obratio se sumnjiv tip koji mu je promijenio novac na crno i prevario ga: osim novčanica od 100 kruna, dao mu je i njemačku novčanicu iz 1922. od 100 maraka. Poslije se pokazalo da je, kad je pokušao platiti razne usluge tom starom nevažećom novčanicom, sve dobivao besplatno. Na kraju mu je prostitutka, kojoj je tom novčanicom također htio platiti usluge, objasnila kako Pražani tu novčanicu daju turistima koji pokazuju poštovanje prema njihovim nacionalnim simbolima i tu priča katarzično završava. Ovdje je na djelu objašnjavanje pojma češki humor primjerom njegova funkcioniranja u svijetu, riječ je o stanovitom paradoksalnom *exemplumu*. Opis češkog društvenog ološa povezuje se s češkim subverzivnim političkim podzemljem u istoj plemenitoj ideji domoljublja u smislu očuvanja nacionalnih svetinja koje homogeniziraju narod svih društvenih slojeva u doba krize, pa čak i onog na samom moralnom dnu. Priča je složena kao rebus, u kojem se pokušava otkriti neobjašnjiva vrijednost novčanice od 100 njemačkih maraka, što priču čini dinamičnom i zanimljivom, a rebus se riješi na samom kraju. Istodobno, riječ je o iskazu psihijatrijskog bolesnika koji je kao dijete bio traumatiziran događajima iz 1968. vezanima za slom Praškog proljeća, emigranta i turista koji se gnuša stanja u zemlji, što stvara snažan emocionalni naboj razočaranoga slomljenog čovjeka, koji je istodobno pasivni promatrač događaja koje tvori i režira dobro uigrano češko kriminalno podzemlje, dosljedno provodeći misiju očuvanja nacionalnog identiteta. I ono se ne doimlje nemoćnim, nego ima specifičnu moć kako je Václav Havel u svom eseju “Moć nemoćnih” (Havel, 1990, esej napisan 1978)

nazvao disidente, protagoniste otpora režimu, koji u posttotalitarnim režimima politički djeluju bez namjere da sudjeluju u vlasti. Dakako, naposljetku su zajedno s Havelom sudjelovali u vlasti, sam Havel postao je jedan od najcjenjenijih političara u češkoj povijesti i svjetski slavno političko ime pa se i na to sad već opće mjesto češke povijesti implicitno nadovezuje ova pohvala češkom narodu u očuvanju nacionalnih svetinja u kriznom razdoblju, nastala u vrijeme kad je Havel već bio predsjednik. Ova pripovijetka, kao dobar primjer Ferićeva opusa iz rane faze u kojoj se proslavio, sadrži solidan broj elemenata koje iz hrvatske perspektive možemo nazvati "tipično češkim", a koji su se uklopili u Ferićevu poetiku. Češko podzemlje, iako dobro uhodano, tema je povezana s tajanstvenošću, dramatičnom i upornom nenasilnom borbom naroda za svoja prava, grotesknom strukturom koja upućuje na crni humor s paradoksalnom poantom.

ZAKLJUČAK

Svi navedeni primjeri tematiziranja Čeha u hrvatskoj književnosti bave se dvostrukim svijetom u kojem su oni živjeli u svim razdobljima totalitarizma, s tim da je fokus na aktualnom razdoblju "normalizacije" nakon 1968. godine. Pisci su, dakako, više ili manje upućeni u češke realije vezano za temu kojoj su se posvetili, ali neizbježan je dojam da tekstovi počivaju i na nekom općem "znanju" o Česima koje postoji u Hrvatskoj. Sva tri prozna djela zasnovana su na stereotipu antijunaka u češkoj književnosti od Švejka do Miloša Hrme, izgubljenog pisca zarobljenog u paradoksu cenzure, Hrabalovih "ljudi sa dna" pa i razočaranog traumatiziranog češkog emigranta. U svima se pojavljuje groteska kao osobita verzija "tipičnoga češkog humora", koji baš i nije nužno smiješan. Mistična atmosfera vezana je uz atmosferu grada, ali i češkog podzemlja, onoga suprotstavljenog javnom životu, povezanog i sa strahom. Taj motiv širi se od praškoga imidža i kafkijanskog ozračja do motiva sumanute ideološke cenzure koja izaziva strah i nesigurnost za svako kreativno djelovanje, pa naposljetku do specifične tajnovitosti češkoga kriminalnog podzemlja. Sve to unaprijed su ponuđeni motivi koji, sukladno aktualnoj zbilji, stvaraju jednu prepoznatljivu sliku o Česima i Češkoj, djelomice proizišlog iz klišeja.

LITERATURA

- Barišić, Lidija 2000. "Povijest s ironijskim smiješkom. Jan Patočka, Što su Česi?, Durieux, Zagreb". *Vijenac*, 174. URL: <https://www.matica.hr/vijenac/174/povijest-s-ironijskim-smijeskom-17278/>, pristup 4. studenog 2020.
- Berting, Jan; Villain-Gandossi, Christiane 1995. "The role and significance of national stereotypes in international relation: an interdisciplinary approach", u: *Stereotypes and Nations*, ur. Teresa Walas, Cracow, str. 13–27.
- Ferić, Zoran 2012. *Mišolovka Walta Disneya*, VBZ, Zagreb.
- Hames, Peter 2008. *Československá nová vlna*, Brno: Levné knihy.
- Havel, Václav 1990. *Moc bezmocných*, Prag: LN.
- Macura, Vladimír 1995. *Znamení zrodu: České národní obrození jako kulturní typ*, Prag: H&H.
- Medarić, Magdalena 1988. "Intertekstualnost o suvremenoj hrvatskoj prozi (na primjeru Dubravke Ugrešić)", u: *Intertekstualnost & intermedijalnost*, ur. Zvonko Mako-
vić, Magdalena Medarić, Dubravka Oraić, Pavao Pavličić, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti, str. 109–120.
- Musek, Janek 1997. "Personality stereotypes: Psychological comprehension of stereotypes", u: *Prejudices and stereotypes in the social sciences and humanities. Etnološka stičišća 5/7*, str. 15–26.
- Pavičić, Jurica 2000. *Hrvatski fantastičari: jedna književna generacija*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta.
- Potrč, Matjaž 1997. "Stereotypes", u: *Prejudices and stereotypes in the social sciences and humanities. Etnološka stičišća 5/7*, str. 12–14.
- Ripellino, Angelo Maria 1973. *Praga magica*, Torino: Einaudi.
- Roštaš, Helena 2020. *Recepcija neslužbene češke književnosti u Hrvatskoj od 1968. do 1990.* Doktorska disertacija, rukopis. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Tribuson, Goran 1975. *Praška smrt, groteske*, Zagreb: Centar za kulturnu djelatnost Saveza socijalističke omladine Zagreba.
- Ugrešić, Dubravka 2001. *Forsiranje romana-reke*, Beograd: Konzor & Samizdat B92.
- Ugrešić, Dubravka 2004. *Štefica Cvek u raljama života: (pattchwork roman)*, Zagreb: Večernji list.
- Visković, Velimir 1986. "Hrvatska novija proza", *Književna kritika* 5, str. 11.
- Židov, Nena 1997. "Prejudices and stereotypes as a possible interpretativ model for ethnology", u: *Prejudices and stereotypes in the social sciences and humanities. Etnološka stičišća 5/7*, str. 53–56.

SUMMARY

IMAGES OF THE CZECHS IN CONTEMPORARY CROATIAN CULTURE, FROM LITERATURE TO STEREOTYPES AND BACK

The article takes up three fictional works by Croatian authors Goran Tribuson, Dubravka Ugrešić and Zoran Ferić, all of whom deal with the Czechs and Czech culture in the successive periods of the 1970s, the 1980s, and the 1990s. The analysis is based predominantly on the motifs which point to specific knowledge about the Czechs building upon the stereotypes persisting in Croatia, including their actual

variants proceeding from the political situation in the then Czechoslovakia, and to the Czech literary tradition of the twentieth century and its reception in Croatia. All three works make intertextual references to types of the Czech literary – and later due to the Prague film school of the 1960s – film anti-hero, to the idea of the Czech humor as being grotesque and absurd, and to the mystical atmosphere of the political underworld of the period related also to the mystique of Prague.

Key words: stereotypes, Czech literature, Czech film, Croatian writers on the Czechs and Czech culture